

Atölye sonuç raporu

KRİZİ BİRLİKTE AŞMAK

kısıtlılıklar ve imkanlar

(5-7 Kasım 2021)

**TÜRKİYE
İNSAN
HAKLARI
VAKFI** **30**^{YIL}

“Krizi birlikte aşmak: kısıtlılıklar ve imkanlar”

(5-7 Kasım 2021)

Atölye Katılımcıları

Metin Bakkalcı
Murat Çelikkın
Cuma Çiçek
Berivan Korkut
Hüseyin Küçükbalaban
Nadire Mater
Reha Ruhaviođlu
Ferah Salman
Yıldız Tar
Coşkun Üsterci
İlknur Üstün
Gülseren Yoleri
Abdullah Zeytun

Atölye Mutfađı

Cansu Akbaş
Feride Aksu Tanık
Nermin Biter
Aslı Davas
Lülüfer Körükmez
Hanifi Kurt
Zeynep Özen
Serdar Tekin
Nilgün Toker
Coşkun Üsterci

Bu yayın, AB tarafından desteklenen “İnsan hakları ortamının yeniden inşası için ifade, basın, örgütlenme ve toplantı özgürlüklerini savunmak” projesi kapsamında hazırlanmıştır. İçerik TIHV’in sorumluluğundadır ve AB görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, insanlar arasında "özgürlük, eşitlik, adalet ve barış" kavramlarına dayalı ortak bir bağ kuran, bu anlamda bir arada yaşamının "temel ilkeleri"ni sunan en önemli sözleşme niteliğini halen koruyor. Ne var ki, Beyanname'nin insan olmanın koşulu olarak tanımladığı haklar, ancak hayata geçirildiği ve güvence altına alındığı noktada gerçek oluyor. Bu nedenle insan hakları, bir siyasal retorik değildir, tüm hakların içerik ve kapsamı ancak uygulamalarla varlık ve anlam kazanıyor ve korunması yurttaşların müdahilliğine ihtiyaç duyan bir pratiği gerektiriyor. İnsan haklarının yazılı bir ilkeler manzumesinin ötesinde, neden bir hareket ve mücadele olduğunun cevabı da belki burada saklı: İnsan hakları hareketi, bugüne dek hem insan haysiyetini korumanın sorumluluğunu taşımak hem de farklı kimliklerin, aidiyetlerin ve toplulukların kendilerini gerçekleştirme mücadelesinin ihtiyaç duyduğu demokratik bir kamusal alanın işleyişinde kurucu rol oynuyor.

İnsan haklarının, günümüzün otoriterleşen, olağanüstü hal ya da en azından olağandışı güvenlik tedbirleriyle yol alan, sağ-popülizmin milliyetçi-muhafazakar eğilimleriyle çizilen ve en nihayetinde sivil alanı kapatan siyasal evreninde nasıl bir işleve sahip olduğu sorusu tartışılmayı bekliyor.

İnsan hakları savunucuları olarak ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile ilgili her gün yeni bir ihlali daha göğüslüyoruz. Siyasal şiddet giderek tırmanıyor.

Ulusal ve uluslararası hukuki mekanizmalar bu krizi aşmada yeterli görünmüyor. En önemli kılavuz ilkesi insan hakları olması gereken siyaset alanı insan haklarıyla ilgili sorunlara beklenen düzeyde işaret etmiyor. İnsan haklarıyla ilgili gündemi canlı tutan bir medyaya ihtiyacımız var.

Tüm bunlara karşı her birimiz mücadeleye devam ediyor, bu baskıyla baş etmenin yollarını her gün yeniden geliştiriyoruz.

"İnsan hakları değerlerini ve ilkelerini teşvik etmek için geliştirdiğimiz yeni stratejiler, yöntemler, eylem biçimleri ve araçlar neler?", "Ulusal ve uluslararası insan hakları mekanizmalarına müdahilliyemizi nasıl arttırabiliriz?", "Güvenlikleştirme politikaları ile nasıl mücadele ediyoruz?", "Siyasetin gündemine daha fazla nasıl girebiliriz?", "Medyaya müdahale mümkün mü?", "Birlikte neler yapabiliriz?" gibi sorularımız var.

Bu soruları birlikte tartışabilmek amacıyla TİHV'in davetiyle bir grup insan hakları savunucusu olarak 5-7 Kasım tarihlerinde bir araya geldik. Üç gün boyunca yaşadığımız zorlukları, mücadelemizi, birlikte daha güçlü mücadele edebilmek için nelere ihtiyaç duyduğumuzu İnsan Hakları Krizi ve Savunucuların Yaşadıkları Sorunlar, Ulusal ve Uluslararası İnsan Hakları Hareketinin Krizine Yanıtlar, Güvenlikleştirme ve Siyasal Alanın Daraltılması, İnsan Hakları Hareketi ve Medya başlıklı dört oturumda tartıştık. Bu tartışmalara beraber devam etmek, birlikte eyleyebilmek için atölye sonuçlarımızı sizinle paylaşmak istedik.

Mücadele yolculuğumuza katkısı olması dileğiyle

Birinci Oturum

İnsan Hakları Krizi ve Savunucuların Yaşadıkları Sorunlar

Çerçeve

Uluslararası insan hakları rejiminin küresel ölçekte giderek derinleşen bir kriz içinde bulunduğu uzun süredir dile getiriliyor. Bu krizin birbiriyle yakından ilgili üç veçhesi olduğunu söylemek mümkün.

1. Devletlerin, neredeyse dünya genelinde, evrensel insan hakları normlarını bağlayıcı bir çerçeve olarak görmekten hızla uzaklaştığı bir dönemdeyiz. Devletler ortaklık inşasına katkı sunan yapılar olmaktan ziyade ortaklıkları çözen yapılar olarak hareket ediyorlar. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı sonrasında tesis edildiği biçimiyle küresel insan hakları rejimini ayakta tutan siyasi iradenin çözülmekte olduğuna işaret ediyor.
2. Devletlerin yanı sıra ve belki daha önemli olmak üzere toplumsal düzeyde yaşanan bir değişim de var. Özcü aidiyetler temelinde kurgulanan cemaatçiliğin yükselişi, yabancı ve mülteci düşmanlığının yaygınlaşması, birçok ülkede kadınların, LGBTİ+'ların kazanılmış haklarına saldırılar ve her türden ayrımcılığı besleyen reaksiyoner ideolojilerin adım adım daha fazla zemin kazanması — tüm bunlar toplumların kendilerini hak temelli biraradalıklar olarak görmekten giderek uzaklaşması ve ortaklık fikrinin değer yitirmesi sonucunu doğuruyor.
3. Nihayet küresel insan hakları rejiminin somut varlığını oluşturan kurumsal mekanizmaların bürokratikleşmesi, biçimselleşmesi/içeriksizleşmesi ve tedricen işlevsizleşmesi gerçeğiyle karşı karşıyayız.

İnsan hakları rejiminin içine girdiği bu kriz —veya belki daha doğru bir ifadeyle, kendi yönelimini kaybetme durumu— aynı zamanda insan hakları hareketi için de bir kriz anlamına geliyor ister istemez.

Tartışma ve Tespitler

Küresel insan hakları rejiminin bugün içinde bulunduğu kriz, tüm yönleriyle “yeni” bir durum olarak değerlendirilmemeli. Daha ziyade süreklilik ve yeniliğin iç içe geçtiği, bir yandan eski ve yapısal sorunların kümülatif olarak derinleştiği (örneğin insan hakları mekanizmalarının biçimselleşme eğilimi), ama diğer yandan da münhasıran yeni bazı gelişmelerin insan hakları konusundaki küresel gerilemeyi hızlandırdığı (örneğin devletlerin teknolojik denetim kapasitesindeki muazzam artış) ve tüm bunların uluslararası konjonktürde yaşanan kritik dönüşümler bağlamında gerçekleştiği bir tablo var karşımızda.

Bu dönüşümler arasında irili ufaklı vekalet savaşlarını, güvenliğin sadece baskın devlet paradigması olmaktan çıkarak neredeyse yegane devlet paradigması haline gelmesini, uluslararası toplumun İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan en kitlesel sığınmacı göçü karşısında hak temelli bir çözüm geliştirmekte taammüden başarısız olmasını ve elbette bunun yarattığı genel sinizmi sayabiliriz.

Öte yandan, insan hakları hareketinin bu tablodaki yerini samimi bir biçimde muhasebe de etmemiz gerekiyor. Diğer bir deyişle, bahsettiğimiz kriz tablosu içinde insan hakları hareketi olarak bizim rolümüzün ne olduğuna, yaptıklarımıza ve yapamadıklarımıza dair eleştirel bir yüzleşmeye ihtiyacımız var.

Uluslararası insan hakları rejimindeki biçimselleşme ve uzmanlaşma/teknisistleşme eğiliminin, en azından bazı yönleriyle, parçası olduğumuz küresel insan hakları hareketine de yansıtıldığını teslim ederek başlayalım. Bu eğilim kendisini çeşitli biçimlerde gösteriyor.

- sorun alanlarına etkin müdahale mantığının ve ethosunun zayıflaması;
- insan haklarının hukuki ve düzenleyici boyutunun tek taraflı olarak vurgulanması, ama buna karşılık siyasi ve kurucu boyutunun, dönüştürücü ve değer yaratıcı boyutunun ihmal edilmesi.

Bu tabloya ek olarak, Türkiye özelinde ağır siyasi baskı koşullarının yarattığı bir daralmaya da işaret etmek gerek: İnsan hakları hareketi olarak yürüttüğümüz mücadele büyük ölçüde temel sivil ve politik haklar alanına sıkışmış durumda.

Oysa yoksulluktan salgına, doğanın ve yaşam alanlarının talan edilmesinden iş cinayetlerine uzanan çok geniş bir yelpazede yaşanan insan hakları ihlalleri söz konusu. Dolayısıyla insan hakları hareketinin “toplumsal sorunlar” sahasına açılması, buradaki ihlallere müdahil olma yolları araması, bu ihlalleri yaratan yapısal faktörlere ilişkin çalışmalar yapması acil bir ihtiyaç olarak önümüzde duruyor.

Bunu sadece bir “görev” olarak değil, fakat aynı zamanda bir “imkan” olarak görmeliyiz. Örneğin pandemi dönemi birbirinden çok ayrı görünen alanlardaki sorunların aslında nasıl aynı bütünün parçaları olduğunu görünür hale getirdi ve dolayısıyla hak temelli itiraz ve müdahalelerin toplumsallaşması için bir imkan sahası açtı. Keza toplumsal mücadele alanlarının aynı zamanda “bütünsel yaklaşım” ve “spesifik müdahale” arasında verimli bir denge ve dolayım kurma olanağı sunduğu da unutulmamalı. Her halükarda, insan hakları hareketinin toplumsal sorunlara açılması/yönelmesi konusunda gerekli adımları atamazsak, yukarıdaki kriz tespitinde altını çizdiğimiz “ortaklığın çözülmesi” sürecine karşı etkili bir direnç gösteremeyiz.

Sonuç olarak, içinde bulunduğumuz kapsamlı kriz ve ağır baskı koşullarında, insan hakları mücadelesinin kendini dönüştürerek yenilemesi, sadece “talepkar” değil aynı zamanda “inşacı” bir hak siyaseti olarak şekillenmesi ve farklı toplumsal mücadeleler arasında hak temelli bir anlayışla köprüler kurabilmesi gerekiyor. Hemen belirtelim ki bu, aynı zamanda, bir tür “hatırlama” demek... İnsan hakları mücadelesinin toplumsal ve siyasi gerçekliğin yeniden inşasında oynadığı kurucu rolü, ezilenlerin deneyimini müşterek yapabilirliklere ve evrensel değerlere tahvil etme kapasitesini geri çağıran bir hatırlama...

Öneriler

- Toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren yoksulluk, pandemi, çevre/iklim, kentleşme, kalkınma gibi sorun alanlarına hak temelli bir perspektifle müdahil olmaya yönelik fikri ve kurumsal/örgütsel hazırlık çalışmalarının yapılması.
- “Hak siyaseti”nin devlete seslenen “talepkar” bir perspektif yanısıra (ama şüphesiz, talep etme görevini ihmal etmeksizin) esas olarak topluma seslenen “inşacı” bir perspektifle kurgulanması ve yürütülmesi.
- İnsan hakları hareketinin yerel ve spesifik hak mücadeleleriyle temasının artırılması, böylece farklı toplumsal hareketler arasında hak temelli bir “ortak duyu” ve “ortak akıl” inşasının hedeflenmesi.
- Yöntemsel düzlemdeki mevcut sınırlılıklarımızın aşılabilmesi için, bir yandan yeni kuşakları ve yeni duyarlılıkları daha iyi anlamaya, yeni iletişim teknolojilerini daha iyi kullanmaya yönelik çalışmaların yapılması; fakat diğer yandan da yüz yüze teması, bilfiil sahada sorunun özneleriyle birlikte çalışmayı, yani “pratiğin içinden örgütlenmeyi” öngören eski/geleneksel usullerin ciddiyetle yeniden hatırlanması.
- İnsan hakları hareketinin kendini topluma takdim ederken, sadece devlet şiddetinin ve ihlallerin hikayesini değil, aynı zamanda başarı ve değer yaratma öykülerini ön planda tutması.

İkinci Oturum:

“Ulusal ve Uluslararası İnsan Hakları Hareketinin Krizine Yanıtlar”

Çerçeve

İnsan hakları hareketinin içinde olduğu krizi aşmanın imkanlarını tartışmanın düğüm noktası, küresel ekonomi politik faktörlerin belirlediği ve giderek artan sömürüye dayalı bir dünya ve ilişkiler sistemi içerisinde, gündelik yaşamın olgu ve ihtiyaçlarına karşılık gelebilecek koşulları yeniden tanımlamayı ve kurmayı işaret ediyor. Eşit, özgür ve adil bir yaşamı birlikte sürdürebilmenin giderek zorlaşan mücadelesi, krizi aşabilmenin imkanları ve koşullarını yaratabilmekle doğrudan ilişkili bir yerde duruyor. Bu krizin evrensel insan hakları rejimi ile doğrudan bağlı olması, insan hakları hareketine uluslararası ve ulusal düzeyde yansımalarının ne olduğunu tespit etmek ve bu yansımalara cevap verecek şekilde baş edip edemeyeceğini, insanlığın ortak bir sorunu olarak karşımıza çıkarıyor. Yeni bir insan hakları rejiminin inşasının nasıl gerçekleşebileceği sorusuna yanıtlar, elbette insan hakları hareketinin özneleri olan hak savunucularının en acil meselesi olarak ağırlığını koruyor.

Son derece yoğun ve katmanlı bileşenleri olan bu meselenin, bu oturumda öne çıkan temel tartışmaları ise şu konularla ilişkilendirilerek ele alınmıştır:

- Batı'dan yükselen ve evrensel bir değer olarak tüm insanlığa mal edilen uluslararası insan hakları hukukunun ve koruyucu mekanizmalarının bugün içinde olduğumuz söz konusu krize güçlü bir yanıt verememesinin ve hatta kendi kurucu sürecinin gerisine düşmesinin, Türkiye'deki insan hakları hareketine etkisi; Türkiye İnsan hakları hareketinin bu krize müdahil olma biçimleri; dönüştürücü bir etkide bulunma imkanları
- Yerelleşme ve yerellik kavramı bağlamında Türkiye'deki insan hakları hareketinin karakteri ile uluslararası insan hakları krizine karşı olası aksiyonel hatları
- İnsan hakları hareketinin sacayaklarından olan dayanışmanın ve birlikte müdahil olmanın, Türkiye'deki ve dünyadaki dönüşen veçheleri; söz konusu krizden nasıl etkilendiği; insan hakları rejiminin yeniden inşasında dayanışmanın yerinin ne olabileceği

Tartışma ve Tespitler

Uluslararası İnsan Hakları Mekanizmaları ve Türkiye Tartışmasına Dair

Türkiye'de insan hakları hareketinin başlangıç noktasını 1980 askeri darbe döneminde yaşanan ve giderek artan *doğrudan yaşam hakkı ihlallerine* neden olan devlet şiddetine karşı koyma ve bunu ortadan kaldırma iradesi oluşturuyor. Bu nedenle Türkiye insan hakları hareketinin mirasının doğal olarak siyasi niteliği var. Türkiye insan hakları hareketinde siyasal hakların merkezi bir yer tutuyor olmasının bu mirasla ilgisi olduğu da açıktır. İnsan hakları hareketi ilk çıkışından 80'ler sonuna kadar genel af, idam cezasının kaldırılması, cezaevi koşulları ve işkenceye karşı mücadele temaları etrafında örgütlenmiştir. 80'ler sonunda ifade özgürlüğü, 1402'likler, örgütlenme özgürlüğü ve kadın hareketi buna eklenmiştir. 1990'larda faili

meçhul cinayetler, gözaltında kayıplar ve zorla kaybetmeler Türkiye insan hakları hareketinde kavramsallaştırılmaya başlayan ihlaller olarak karşımıza çıkabilmiştir. 1980'lerin sonundan itibaren yaşanan ağır hak ihlallerine yönelik Türkiye insan hakları hareketinin müdahale gücü, hem farklı örgütlenmeler arasındaki ortak mücadele ve dayanışma iradesiyle hem de uluslararası aktör ve mekanizmalar tarafından sağlanan meşruiyet ve destekler artmıştır. 1990'lar özellikle Kürt meselesinin, içinden geçilen sancılı süreçlerle de sağlanan bir kavrayışla, insan hakları hareketinde daha farkında olunan bir dönem olma niteliği göstermektedir. Bu dönemde, kadın ve LGBTİ+ hareketleri açısından henüz tam anlamıyla kapsayıcı ve bütünsel bir hak kavrayışının sağlanması konusunda gerilimlerin yaşandığı da belirtilmelidir.

2000'lerde de etkisini izleyebildiğimiz üzere, uluslararası insan hakları kurum ve mekanizmaları ve Türkiye'deki insan hakları hareketi arasında dolayımın olumlu etkilerini görüyoruz. Bu etkilerin bazıları kısaca şöyle özetlenebilir:

- Raporlama, izleme ve belgeleme çalışmalarında Türkiye'deki hak savunucularının farkındalığı ve eylemliliği artıyor; deneyim paylaşımı ve aktarımıyla farklı bölgelerde insan hakları hareketinin büyümesine de vesile oluyor
- Etkili raporlar oluşturulması ve bunların uluslararası insan hakları alanında görünürlüğü artıyor
- Karşılıklı temas ve müzakere süreçleriyle iletişim ağları oluşturuluyor
- İhlali yerinde görme, dönemsel ziyaretler, davaların takibi süreçlerine etkin katılım söz konusu
- Özellikle ağır hak ihlallerine dair davaların başvuru ve takip süreçlerinde teknik açıdan kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı bir dayanışma süreci gözetiliyor
- Devletin cezazırlık pratiğine karşı mücadele için açılan davaların sürdürülebilmesinde uluslararası mekanizmanın davalara katılımının anlamlı bir etkisi olmuştur.

1990'larda uluslararası insan hakları mekanizmalarının (yoğunluklu olarak AİHM) Diyarbakır Barosu ve İHD tarafından çok etkin kullanılmaya başlandığını görüyoruz. Türkiye'den AİHM'e taşınan davalardan içtihat oluşturacak nitelikte olanlar söz konusu ki bu insan hakları rejiminde ulusal/uluslararası arasındaki dolayımın olumlu dönüştürücü etkilerinden biri olarak not düşülmelidir. Bu, uluslararası insan hakları mekanizmalarının ihlalleri izleme raporlarına etkili katkıların yapıldığı, belgeleme ve raporlama çalışmalarının artmasına ve niteliğinin yükselmesine önemli bir katkı yaptı. Bu dönemlerde ayrıca Türkiye'deki kadın örgütlerinin, bir uluslararası insan hakları mekanizması olan CEDAW'ı etkin bir biçimde kullandıkları vurgulanmalı. Yasal bağlayıcılığı olan CEDAW komitesine düzenli gölge raporları hazırlayıp sunarak hükümet üzerinde baskı oluşturdular. 1990'lardan itibaren başladıkları sistematik izleme, raporlama çalışmalarını 2000'in başlarından itibaren uluslararası daha geniş bir alana yaydılar. Bu süreç uluslararası insan hakları mekanizmalarının oluşturulması, sözleşmelerin yazım süreçlerinde Türkiyeli kadın örgütlerinin etkin olmasına kadar genişliyor.

2000’li yıllar aynı zamanda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de insan hakları hareketinin çeşitlendiği, bir anlamda belli konularda uzmanlaşmış yapıların çoğaldığı açık. Bu durum hem genişleme ve güçlenme ama hem de bir uzmanlık alanına kapanma riskini beraberinde getirdi. Türkiye insan hakları hareketinin bir yandan farklı ihlal alanlarını gözetecek diğer yandan da insan hakları mücadelesinin bütünselliğini sağlayacak bir dayanışma ve ortak mücadele bakış açısına sahip olmadığı söylenemeyecek olsa da, bu bağın her zaman güçlü bir şekilde kurulamamasının da bir zorluk ve sorun olduğu görülüyor.

1980’lerden 2000’lere uluslararası insan hakları mekanizmalarının yapısı ve dinamiğinde değişimler meydana geldi. İnsan haklarının korunması meselesinin önüne geçen devletler arası güç ilişkileri ve insan haklarının bir ortak referans olmaktan çıkarılmasına yol açan göç ve savaş gibi krizler neticesinde, insan haklarını koruma meselesinin çoğunlukla hukuki ve bürokratik yapılara devredilmesine yol açtı. Bu süreçte GONGO’ların artması, devletler tarafından kurulan “resmi” insan hakları komisyonları ve benzeri yapılanmalarda, bunların uluslararası insan hakları hukukunun işleyişi ve raporlaştırma dilini kısmen de olsa öğrendiklerini; giderek prosedürleşen ve bürokratlaşan sürece oyalayıcı bir angajmanın sağlanmasının yöntemlerini geliştirdiklerini görmekteyiz. Bu etkiler, sivil alandan inşa edilen hak hareketlerinin ve gerçek özneler olarak hak savunucularının zorluklar yaşamasına ve kısmen dışlanmasına da neden olmaktadır. Bu ister istemez, tam anlamıyla demokratikleşme sürecini tamamlayamamış bir ülkede yaşanan acıların ortadan kaldırılması, bir daha tekrar etmemesi ve toplumsal barışın tesis edilmesi için yıllardan beri sürdürülen insan hakları mücadelesi açısından önemli bir tehdidi barındırıyor.

2010’lar ve sonrasında, ayrıca uluslararası insan hakları mekanizma ve kurumlarının işleyişine insan hakları savunucuları için zorlayıcı bir etki olarak giderek artıran teknokratlaşma eşlik ediyor. Teknik ve biçimsel meseleler giderek içerik ve özün önüne geçmeye başladığından, başvuru ve takip süreçlerinin uzayan ve yoran bir yöne doğru değişti. Bir yandan teknolojinin gelişimi ile hızlanma, erişimi/ulaşmayı sağlayan araçların daha etkinleştiği yanılsaması yaratmış, gerçek karşılaşma ve temas alanlarının daralması ve dolayısıyla karşılıklı güçlendiren dolayimsal ilişkinin giderek bürokratikleşmesi ve prosedürleşmesini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan bu bürokratikleşme ve prosedürleşme süreçlerine, zamanla açılan ve genişleyen GONGO’ların hak ihlallerinin üstünü örtme etkisi eklenince daha da kötürümleşen bir tablo karşımıza çıktı.

Bir diğer dönüşüm meselesi ise, Türkiye insan hakları hareketinin uluslararası insan hakları mekanizmalarını kullanma pratiğindeki alışkanlıklarında yerleşik hale gelen ekseriyetle AIHM’in kullanılması (*ki bunlar açılan ihlal davalarında devletlere ceza verebilme yaptırımını olması açısından daha çok tercih edildiği not düşülmeli*) noktasından ele alınabilir. Diğer AB ve BM mekanizmalarının sınırlı kullanılması, kimi etkili olabilecek mekanizmaların yeterli düzeyde devreye sokulamamasına neden olmuş görünmekte. Bunun yanı sıra TC devletinin uluslararası mekanizmaların denetleyici rolünü bertaraf ettiğini, hatta özellikle AIHM kararlarına karşı “*yaparım ihlalimi, öderim parasını*” noktasına geldiğini görüyoruz. Bu da baskıcı rejimlerin olduğu ülkelerdeki hak ihlallerinin sistematikleşmesi, derinleşmesi ve bir devlet politikası olarak yerleşmesi sonucunu doğurdu. Bununla birlikte, örneğin daha evvel de

vurgulandığı üzere, kadın hareketinde mücadele edenlerin ve kadın örgütlerinin BM ve AB mekanizmalarını çok daha etkin kullandıklarını tekrar hatırlatmak önemli. Nitekim bu etki, hem o mekanizmaları biçimlemeye hem dayanışma ağlarını uluslararası kadın örgütlerine yaygınlaştırmaya varan genişlikte oldu.

Daha da çoğaltılabilecek bu zorlayıcı koşullar altında Türkiye’de hak hareketlerinin mücadele ve müdahale pratiklerinin, uluslararası insan hakları kurum ve mekanizmalarıyla ilişkilerinde bir gerileme yaşandığı ve kısmen uluslararası sektör ve mekanizmalarca yalnız bırakıldığı açıkça görülüyor. Tabi ki bu süreçte söz konusu uluslararası insan hakları aktör ve mekanizmalarının da Avrupa’da ve dünyada sağ muhafazakarlaşmanın yükselmesinin etkileri ile kendi içinde daralmaya ve kapanmaya zorlandığını ve derin bir krizi olduğunu belirtmek gerekir. Başta ve özellikle mülteci ve göçmen meselesinde evrensel insan hakları rejiminin kurucusu olan Avrupa’da (Batı’da) insan hakları anlayışının, kurucu sürecinin gerisine doğru çekildiğini görüyoruz. Bu ister istemez peşi sıra şu tespiti açığa çıkarıyor: Yerel dinamiğin güçlendirilmesi ve yerelden hareketle uluslararası yeni bir ilişkilene biçiminin kurulması ihtiyacı.

Yerelleşme ve Yerellik Bağlamında Türkiye İnsan Hakları Hareketi Tartışmasına Dair

Yerelleşme ve yerellik konusunun, yerel olandan evrensele bakabilme ve yerel olanı aynı zamanda evrensel kılabilmek ve uluslararası insan hakları idealleri, prensipleri, mekanizma ve hukukunun her bir politik coğrafyada uygulamaya konması anlamında kullanıldığı gibi; ayrıca yerele gömülü kalma boyutu ile de ele alındı. Her iki bağlam açısından da yerelleşmenin ve yerelliğin sadece coğrafik bir mekana (ülke veya bölge olabilir) işaret etmediğini; aynı zamanda belirli ortak nitelikleri ile tanımlanan topluluklara ve/veya halklara işaret ettiğini de belirtmek gerek. İnsan haklarının evrenselliği ilkesi, hem dünyanın her hangi bir yerinde ve her hangi bir zamanında gerçekleşen bir ihlalin görülmesini hem de bu yerel olanın evrensel insan hakları değerleriyle adalet ve hakikat arayışına yükseltilmesi gerekliliği anlamına gelir. Adaletsizliği ve ihlali görme, müdahale etme ve gidermek için insanlığın ortaklığını temsil etme iddiasındaki merkezi yapılar, değerlendirme ve yargularının referanslarını sınırlara ve devletlerarası ilişkilere göre belirlediğinde, yerel olan ve evrensel olan arasındaki bağ kopuyor ve yerelliğe gömülme riski ortaya çıkıyor.

Yerelleşme ve yerellik bağlamında ve kendine özgü nitelikleri ile ele alınmasında Türkiye’de insan hakları hareketinin tarihsel süreci içerisinde yaşadığı dönüşüm ve dönemeçler yapabildiklerimiz ve kısıtlılıklarımızı hatırlamak bakımından son derece önemli. Örneğin *İstanbul Protokolü* gibi evrensel bağlayıcılığı olan bir değer yerel olandan yükselip yaratıldığı süreç içerisindeki güçlü ve dönüştürücü etkiyi mümkün kılan enternasyonal dayanışma ve ortaklığa dayalı inşa edici pratiği hatırlamak gerekir: *İstanbul Protokolünü* mümkün kılan dinamizm şiddet/devlet şiddetinin önlenmesi ve onarılmasına yönelik Türkiye İnsan Hakları hareketinin birikimidir. Yerel dinamiklerle evrensele açılmanın dönüştürücü, kurucu niteliğine bir başka örnek de İktidar tarafından yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen toplumsal meşruiyeti asla zayıflamamış olan *İstanbul Sözleşmesidir*: Sözleşmeyi mümkün kılan da kadın ve LGBTİ+ hareketinin başlangıçtan beri dünyanın tüm kadınları ve LGBTİ+’larına konuşması ve onların konuştuğu dil içinde eylemesidir. Bu türden bir bağıntıyı

yakalamak için yerel olanı ihmal etmek değil, tam tersine yerel olanı dünyaya aktararak insanlığın adalet arayışlarına dair bilgisini genişletmek gerekiyor. Hak hareketlerinin yerelde ama yerele gömülü kalmama olarak tarif edilebilecek bu bakış açısı, hem yerele gömülmeyle ama hem de dünya insan hakları mücadelesine açık bir zeminde eylemeyi sağlayacaktır. Bu, aynı zamanda Türkiye’deki hak hareketlerinden ülke sınırları ötesindeki adalet arayışlarının da parçası olma sorumluluğu talep ediyor doğal olarak ve bu Türkiye İnsan Hakları hareketinin yeterince etkili olamadığı bir kısıtlılık olarak görünüyor.

İnsan Hakları Hareketi ve Dayanışma Tartışmasına Dair

Türkiye insan hakları hareketinin kurucu sürecinde devlet şiddetine uğrayan kişi ve yakınları ile sıkı bağlar içerisinde yükselen bir dayanışmanın yer aldığı ifade edilmeli. Bu dayanışmanın tarafları arasında doğrudan ihlale uğrayanlar, onların yakınları, yol arkadaşları, anneler/kadınlar ve aydınların yer aldığını görüyoruz. O günün ağır ve baskıcı koşulları altında bu dayanışmayı öğrenlerin, başta yaşam hakkı ihlali olmak üzere aynı ihlallere tekrarlı bir şekilde uğradığını da hatırlamak lazım. Böylesi bir süreçte dayanışmanın etrafında örüldüğü ortaklık alanı, siyasi mahpuslara, Kürt illerindekilere ve sol muhaliflere yönelik işkence ve kötü muamelenin, gözetiminde kayıpların ve zorla kaybedilmelerin ortadan kaldırılması ve tekrarlanmaması amacı etrafında şekillenerek, bugünlere kadar varlığını sürdüren güçlü bir hat oluşturuyor. Siyasi haklar mücadelesi etrafında konumlanan bu dayanışmanın sıklıkla yoldaşlık ve adanmışlık kavramlarıyla beraber dile getirildiği de ayrıca ifade edilmeli.

Ancak, dayanışmayı, adanmışlık ve yoldaşlık duygularından ayırarak konuşabilmek evrensel insan hakları hareketi açısından önemli; çünkü dayanışmayı eğer haklar rejimi alanından konuşmak istiyorsak ortak bağlar kurmalıyız, iş paylaşımı ve birlikte hareket edebilecek mekanizmalar zemininde konuşmalıyız. Dayanışmanın işaret ettiği bir diğer önemli nokta ise, gündelik yaşamın sürdürülmesi içindeki zorlanmaları, bir diğer deyişle “sokaktaki insanlar”ı yeterince görebilmek ve temas etmekle ilişkilidir. “Özgürsüzleşmenin normalleştirilmesi” olarak da ifade edilebilecek bu krizin, sadece doğrudan hak hareketleri ile ilgili gibi görünmeyen, “her yerden gelen” bir özelliği olduğu belirtiliyor. Bu bağlamda insan hakları mücadelesi nedir, kime hak savunucusu denir, örneğin işçi hak ihlalleri ile veya yoksullukla ilgili meseleler insan hakları hareketi içinde yeterince savunuluyor mu vb. tartışma konuları öne çıkıyor. Bu noktada çeşitlenen hak hareketlerinin ve sivil toplumun ortaklıklar etrafında toplanma iradesi ve eyleme gücü de önemli bir sorun olarak duruyor; bir yandan hak savunuculuğunu kategorileştirme ya da tematik hak alanlarına indirgeme riski taşıyor diğer yandan da bu alanlar arasındaki bağın bir hak hiyerarşisine yol açmayan hangi zeminde kurulabileceğinin tespitini sorunsallaştırıyor. Buradan yola çıkarak, çeşitli hak hareketleri ve bu hareketlerde yer alan savunucuların, örneğin birbirlerinin raporlarını dahi takip etmeyen, birbirleri ile negatif rekabeti çağrıştıracak şekilde ilişkilenen, birbirlerinin ana meselelerine acil durumlar dışında etkili bir şekilde dahil olmayan hak savunusunun atomize olma riski de akılda tutulmalıdır.

İnsan hakları hareketinin süreç içinde uluslararası ilişkilenenin en merkezi tarzlarının bir sonucu olarak yaşanan ve belli açılardan çerçevesinin samimiyetle tartışılması gereken meseleler de var. Fon alma, proje yapma, uzmanlaşma, profesyonelleşme, hak

savunuculuğunun meslek haline gelmesi vb. gibi meseleler de hak savunucularının gündemindedir. Bu meselelerin insan hakları ilke ve değerlerine göre adil bir düzlemde konuşulabilmesi ve çerçevelenmesi önemli görünüyor. Örneğin uluslararası mekanizmaların kullanılmasının, kurulacak işbirliklerinin, hak ihlallerinin tespiti, giderimi yöntemlerinin gerektirdiği profesyonellik, bu araçların ve yöntemlerin daha etkin kullanılması bakımından da değerli ve önemlidir.

Öneriler:

- Hak hareketlerinin hem yerel hem enternasyonal düzeyde ortaklıklar alanı kurma ve iş birliği yapabilme süreçlerinin sürekli temaslarla ve yatay ilişkiler kurulmasıyla güçlendirilmesi
- Hak savunucularının mücadele ve müdahale kapasitelerini artıracak şekilde raporlama, belgeleme vs. çalışmalarında yan yana gelebilmesi ve bunların sonuçlarını hak öznelerine ve sivil topluma etkili şekilde yaygınlaştırılması
- İnsan hakları hareketinin gündelik yaşama doğrudan etkide bulunabilecek olanak ve yapılarla ve örneğin yerel kamusal yapılarla iş birliği yapılması
- Hak ihlallerine birlikte ve proaktif bir yaklaşımla müdahale edebilecek ve bunlarla mücadele edebilecek ağlar oluşturulması

Üçüncü Oturum

Güvenlikleştirme ve Siyasal Alanın Daralması

Çerçeve

Türkiye'nin tarihi yineleyen ve yürütmenin insan hakları ve sivil özgürlükler pahasına tedricen ve kalıcı olarak gücünü genişlettiği olağanüstü rejimlerin tarihi. Bu nedenle OHAL önlemlerinin Türkiye hukuk sistemine kodlandığını söylemek de mümkün. Burada ele aldığımız güvenlikleştirme kavramıyla ise, devletin kadim güvenlik politikaları ve terminolojisinden beslenen, bununla birlikte “güvenlik meselesi olmayan kişi, kurum ve konuların bir güvenlik meselesi haline getirilmesi”ni kast ediyoruz. Bu açıdan da güvenlikleştirmeye maruz kalan ve onları buna maruz bırakan yeni aktörleri, ama aynı zamanda geçmişteki güvenlik metodolojisinin güncel enstrümanlarını hesaba katmak önem kazanıyor. Tam da bu noktada 2015 sonrası Türkiye’deki güvenlikleştirmeye dair şöyle bir çerçeve çizebilmek olanaklı:

1. 2015 Türkiye’inde güvenlikleştirme, tehditlerin inşa edildiği ve tehditlere karşı alınan olağanüstü önlemlerin meşrulaştırıldığı bir yönetim stratejisi olarak kendisini gösteriyor. Güvenlikleştirmenin iki bileşeni olan -söylem ve tedbir- eş zamanlı olarak ve birbirinin inşasına katkı yaparak gelişiyor. Toplumsal alanda güvenlik sorunu olmayan pek çok meselenin başta siyasi iktidarın temsilcileri olmak üzere, iktidar ağının parçası olan medya, sivil toplum kuruluşları, yargı mensupları ve yerel aktörler tarafından “savaş” ve “terör” diline aktarıldığı; beka anlatısı ve “darbe tehdidi” söylemiyle güvenlik çeperinin genişletildiği görülüyor. Özellikle hak temelli çalışmalar yürüten örgütler, savunucular, gazeteciler, akademisyenler ve muhalif siyasetçilerin düşman ilan edildiği, güvenlik tehdidine dönüştürüldüğü; öte yandan ifade, medya, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün tüm yurttaşları kapsayacak şekilde engellendiği ortamda sivil alanın giderek kapandığı izleniyor.

2. Bu dönemde güvenlik anlatısı muğlaklaştırılarak genişletiliyor; suçun kapsamı belirsiz bir esneklikle ve sınırsız bir şekilde irtibatlı/iltisaklı olmaya vardırılarak, siyasi iktidarı eleştiren herkesin “olağan şüpheli” olarak tanımlanmasına ve bu şekilde damgalanan herkesin artık bir güvenlik meselesine dönüşebilme riskine eriyor. Tehdit algısının ve güvenlik gündeminin söylemler ve tedbirler yoluyla sürekli kılınması, siyasal rejimin korku ve baskı yoluyla üretilen toplumsal bir kabule dayanarak güvenceye alındığını gösteriyor.

3. Güvenlikleştirme sürecinin yol açtığı en önemli sonuçlardan biri, iktidar ağının dışında kalan sivil toplum örgütleri ve aktörlerinin, aktivistlerin, seçilmiş siyasetçilerin ve bir bütün olarak muhalif kesimlerin siyaset alanının dışına itilmeye ve etkisizleştirilmeye çalışılması. Sivil alanın kapatıldığı bu ortamda hak savunucuları olarak nefes alacağımız mücadele yöntemlerinin neler olabileceği ve bunları nasıl geliştireceğimiz, artık kendisini dayatan bir soru olarak karşımıza çıkıyor.

Tartışma ve Tespitler

1. Güvenlik Devletin Kesintisizliğini Tanımak

Türkiye Cumhuriyeti'nin yarısı OHAL rejimleriyle, diğer yarısı da gayri-resmi OHAL uygulamalarıyla geçmiş bir tarihe sahipse, burada temel iki soru önümüze düşüyor. Bunlardan ilki güvenlikleştirici uygulamaların aslen “kimler”i tehdit olarak tanımladığı; burada geçmişteki güvenlik söyleminin halen yerleşik tehdit algısı üzerinden ilerleyip ilerlemediği. Geçmişte olduğu gibi, 2015 sonrasında da Kürtler, etnik azınlıklar, Aleviler ve iktidara muhalif olan sol kesimler güvenlik söyleminin değişmez özneleri olarak durmakta; ancak bu örüntüde kadın ve LGBTİ+ mücadelesi, ekoloji alanındaki hak hareketi ya da derin yoksulluğa karşı mücadele gibi hak çalışmaları yürütenlere yönelik ihlaller geçmiş yıllara nazaran 2015 sonrasında daha yoğunlaşmakta ve tüm bu kesimler daha fazla hedef haline getirilmekte.

Burada önemli olan nokta ise, tarihsel olarak ötekileştirilen etnik, dilsel, dinsel kesimlerle birlikte, artık “hak talepleri”nin kendisinin güvenlikleştirilmesi. Dolayısıyla güvenlikleştirmenin hak mücadelesindeki en önemli etkilerinden biri, devletin ve kendisini onunla özdeş kılmış hükümetin tehdit alanını artık “hakları talep etme hakkı”na vardırması ve buna yönelik bir toplumsal algı oluşturması. Bu açıdan dünyaya farklı perspektiflerden bakma olasılığımıza rağmen, güvenlik çemberine alınan bütün gruplarla bir dayanışma ve işbirliği ağı oluşturmak elzem görünüyor.

Buna bağlanan ikinci soru ise, güvenlikleştirmenin zeminini ne sağlıyor? Son 6 yıldaki siyasi amaca bakma gerekliliğinin kendisini duyurduğu bu aşama, Kürt jeopolitiğindeki değişim ve bununla bağlantılı olarak geliştirilen yerli ve milli rejim söylemiyle kurulan içe kapanmacı ittifaklar olarak önümüze çıkıyor. Rojava ve Kobane'deki gelişmelere paralel olarak, 2015 sonrasında Kürt bölgesindeki yerleşik devlet aklının ülkenin Batısına kaydırıldığını, bunun beka kaygısıyla inşa edildiğini görebiliriz. Buradaki temel değişim ise, yürütmenin egemen olduğu bir merkezîyetçiliğin yeniden yapılandırılması: Güç paylaşımının kilit bir kavram olduğu bu noktada, hak siyasetini yürüten herkesin dikey ve yatay düzlemde, maddi ve sembolik kaynakların eşit paylaşımına ilişkin nasıl öneriler ve çözümler getireceği önem taşıyor. Irkçılık ve ayrımcılıkla mücadelenin de temel bir mesele olduğu bu düzlemde, hak mücadelesinde yerel olanın nasıl geliştirileceği önem kazanıyor: Sivil toplum mücadelesinin yerelleşmesi, aynı zamanda adem-i merkezîyetçi mekanizmalarla iş yapmayı öğrenmeyi ve bunu çoğulcu bir perspektifle yapmayı gerektiriyor.

2. Hukukun Üstünlüğü İlkesinde Direnmek

Politik şiddet ortamını yapılandıran ya da güçlendiren, maruz kalanlar açısından kendini var etme kapasitesini erozyona uğratan ve dahası kronikleşme riski taşıyan güvenlikleştirici söylem ve pratiklere karşı mevcut müdahale ve mücadele yöntemlerinde en etkili olanlarından biri, halen hukuki mücadele olarak duruyor. İnsan hakları mücadelesinin hukuki bir mücadeleye sıkıştığı düşünülebilecek olsa da, özellikle güvenlikleştirmenin işleyişinde temel bir rol oynayan söylemle güçlendirilmiş olağanüstü tedbirler meselesinde hukukun üstünlüğünü savunmak halen esaslı bir mücadele alanı. Ancak fiili olarak hukuksuzluğun bir

rejime dönüştüğü, yargı bağımsızlığının tamamen yitirilmiş olduğu Türkiye’de hukuki mücadelenin etki gücünün nasıl arttırılacağı tartışılması da önemli. Örneğin Türkiye’de bir dayanışma pratiği olarak sürdürülen “dava izleme” mekanizmasında nasıl farklı araçlara başvurulabileceği, dava izlemenin kendisinin bir araca dönüştürülmesi gerektiği üzerine düşünmek gerekiyor. Bunun ötesinde hak esaslı yeni bir mevzuat mücadelesinin yapılması, yeni mevzuat değişikliklerine ilişkin sürece etkili bir müdahillik gerekiyor. Bizatihi hak hareketindeki öznelerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı, toplumun her kesiminin hak talebini kapsayacak, ancak bunu dönemin tedbir üzerinden ilerleyen risklerini de gözeterek şekilde yeni bir Anayasa üzerinde mücadele sürdürmeleri, bu müdahillik için koşul ve ortamını sağlayabilir.

3. Güvenlikleştirmenin Panzehirleri: Nasıl Bir Mücadele?

Hakikat-sonrası çağa özgü bir nitelik taşıyan güvenlikleştirme söylemiyle en etkili mücadele yöntemlerinden biri, insan hakları hareketinin payandasını da oluşturan hakikat arayışı ve onun görünür kılınması olarak duruyor. Güvenlikleştirmenin bileşenlerinin aynı zamanda suçlaştırma ve düşmanlaştırma olduğu ve bu noktada bir yalnızlaştırma politikası olarak da işlediği düşünülecek olduğunda, hakikatin yaygınlaştırılması, bu söylemin kırılabilmesi için can alıcı bir ehemmiyete sahip. Bununla birlikte hakikatin görünür olmasında ısrarcı olmak, ona dair dilin nasıl kurulacağına da hak mücadelelerinin gündeminde yer almasını gerektiriyor. Örneğin kadın mücadelesinin etkili araçlarından biri de olan “insan hikayelerinin” dolaşıma sokulması, güvenlikleştirmeye karşı hakikatin gücünü ortaya koyabilir.

Öte yandan tedbir devleti uygulamalarıyla ortak bir özelliği olan ama aynı zamanda şirket devleti mantığıyla da ilerleyen güvenlikleştirme süreci, iktidarı eleştiren herkesin katılımının dışına atıldığı ve itibarsızlaştırıldığı bir ortamda ilerlerken, aynı zamanda kamu kaynaklarının iktidar yanlısı sivil toplum kuruluşlarına (GONGO’lara) aktarıldığı, siyasi iktidarın hakları referans olmaktan çıkardığı bir sivil toplumun yaratılmasına da yarıyor. Güvenlikleştirmenin insan haklarına dayalı bir rejimin terk edilmesine zemin hazırladığı bu noktada hak siyasetini daha yüksek sesle savunmak, ama bunu yaparken de hak mücadelesindeki yeni aktörlerle insan hakları hareketini buluşturmak önem kazanıyor. Örneğin siyasal haklardan bağımsız düşünemeyeceğimiz yoksulluk meselesiyle mücadeleyi yeniden düşünmek, ama bunun güvenlikleştirme söylem ve pratiklerinin hakim olduğu bir ortamda yapılaş biçimleri üzerinde kafa yormak önemli görünüyor. Bu açıdan temel meselelerden biri de ortaklaşma olarak duruyor; “barış, adalet, şiddetin ve ayrımcılığın önlenmesi” gibi hak mücadelesinin temel kavramlarının, salt dayanışma amacıyla değil, bizzat ortak bir mücadele yürütmek için yeniden ele alınması gerekiyor. Bu bağlamda hak savunucularının kendi faaliyetlerini sürdürebilmeleri için güçlendirilmesi; örgütsel yapıların kendileri üzerine düşünüp kendilerini yeniden dizayn edebilmeleri, savunucu ve aktivistlere içsel mekanizmalarda eğitimden yeni teknolojiye değin imkanların sağlanması temel ihtiyaç alanlarını oluşturuyor. Uluslararası mekanizmalardaki güvenlik politikalarının yeniden ele alınması ise, başka bir tartışma alanı. Güvenlikleştirmenin sadece Türkiye’ye özgü olmayıp Batı’daki devletlerin politikalarında da ana eksenini oluşturduğunu (hatta BM’nin bir parçası olan European Center for Not-For-Profit Law Stichting gibi yapıların “STK’ların terörün finansmanını sağlayabileceğine” dair uyarısındaki

gibi) ve bunun insan hakları açısından yeni tehlike alanlarını oluşturduğunu görmek, uluslararası ağlara yönelik politikalarımızın geliştirilmesi için ilk adım olabilir.

Öneriler

1. Kamusal alana seslenme ve böylelikle politik alanı dönüştürme, insan haklarına her zaman içkindir. Değerlerin evrenselliğine ilişkin vurguyu tüm bunları gözeterek güçlendirmemiz gerek. Niceliği arttıracak ve niteliği derinleştirecek yaratıcı yollar üzerine düşünmemiz lazım.
2. Kendi içimizde ortak tartışma platformlarının yaratılması, önemli olan bir başka ihtiyaç alanı. Kimlere nasıl hitap edeceğimiz, nasıl bir dil kuracağımız konusunda da birbirimizle diyaloga geçeceğimiz bir koordinasyonun kurulması, ama elbette ki bunun asla hiyerarşik olmayan bir modelle ilerlemesi gerekiyor. Bu eş zamanlı olarak aynı işler yapmamak, birbirini tamamlayan çalışmalar üretmek için de önemli. Ortak kampanyaların üretilebileceği bir zemin de böyle sağlanabilir.
3. Kimlik siyasetiyle “tanınma” ve “eşitlik” meselesinin iç içeliğini, kimlik ve tanınma arasındaki ilişkiyi daha net ortaya koyabilmek için, hak temelli mücadelenin aslen kimlik haklarını içeren eşitlikçi bir siyaseti içerdiğini daha iyi anlatmamız gerekiyor.
4. Hukuk salt mevzuatlardan oluşmadığı için, insan hakları hukukunun bağlayıcılığına, yasalar derken bunun salt iç hukukla sınırlı olmadığına, geniş bir hukuk algısının oluşturulmasına dair çalışmalar yapılmalı.
5. Güvenikleştirmenin önemli sonuçlarından biri siyasetdışlaştırma olduğu için, insan hakları mücadelesini yeniden siyaset alanına dahil etmenin, siyasetçileri insan hakları alanına katmanın yolları üzerinde düşünmek gerekiyor. Hak temelli rejimin sona erişiyle birlikte iktidarla müzakere süreçlerinin de tümüyle kapandığı bu aşamada, muhalefetin yeni geliştirdiği insan hakları temelli söylemi takip edilmeli. İnsan hakları aktörleriyle ana akım siyasetçilerin yan yana gelmesine, aynı karede olmalarına dair önyargılar kırılmalı. Öte yandan bu süreci yerel yönetimlerle işbirlikleri üzerinden de kurmak, insan haklarına yatırımı onlarla birlikte örmek ve müzakere alanlarını adem-i merkezîyetçi bir yere taşımak gerekiyor.

Dördüncü Oturum

İnsan Hakları Hareketi ve Medya

Çerçeve

İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi ve yaygınlaştırılması konusunda medyaya biçilen normatif bir rol varken, mevcut koşullar bu beklentiye ters düşüyor. Türkiye’de her şeyin belirleyicisi konumundaki siyasal iktidar farklı kollardan, farklı yöntemlerle medyanın normatif rolünü gerçekleştirmesini engelleyecek bir şekilde medya üzerinde de baskı kuruyor.

1. Muhalif kurumlara bir yandan TMSF aracılığıyla el konularak RTÜK aracılığıyla cezalar veriliyor, Basın İlan Kurumu üzerinden verilen resmi ilanların kesilmesiyle kaynak aktarımı duruyor. Gazeteler kapatılıyor, muhalif gazetecilere davalar açılıyor. Gazetecilerin basın kartlarının Cumhurbaşkanlığı İletişim Daire Başkanlığı tarafından yenileniyor olması bu konuda özel önem taşıyor. Gazeteciler saldırıya uğruyor, işsiz bırakılıyor. Tüm bu baskının caydırıcı bir etkiyle otosansür ve editoryal bir sansüre neden oluyor.
2. TMSF aracılığıyla el konan kaynaklar iktidar medyasına aktarılıyor, RTÜK tarafından verilen yüksek cezalar aracılığıyla medya grupları kontrol ediliyor. Medya kuruluşlarının kadrolarına müdahale ediliyor; Basın İlan Kurumu aracılığıyla kamu ilanları iktidar medyasına bağlı kuruluşlarına veriliyor, kamu ihaleleri ile medya patronlarına kaynak aktarılıyor, böylece medya tamamen iktidara bağlı hale geliyor. Gelinek noktada medya iktidara yakın sermaye gruplarının denetiminde. İktidar medyasının gazetecileri tarafından yalan haberler yayılıyor, muhalif kişi ve kurumları hedef gösteren yayınlar yapılıyor.
3. İktidarın baskısına ek olarak medya her türlü yayın ve haberi ajansları kaynak olarak yapıyor. Hak bakış açısına sahip olmayan gazeteciler tarafından yapılan bu haberler medyanın normatif rolünü gerçekleştirmesi bakımından bir diğer engeli oluşturuyor. Hak ihlalinin bir haber değeri taşıdığı gazeteciler tarafından görülmüyor.
4. Tüm bu koşullar altında Türkiye’de insan hakları savunucuları ve örgütleri medyadaki nefret söylemine, dezenformasyona ve ihlal üreten diğer pratiklere karşı mücadele vermeye devam ediyor. Bir yandan medya izlemeleri yoluyla mevcut hak ihlallerini tespit etmek üzere çalışmalar yürütürken, diğer yandan medya aracılığıyla yeni ihlallerin gerçekleşmesinin önünü almak amacıyla birtakım çalışmalar yürütüyorlar.

Bu koşullar altında hak ihlallerini görmezden gelen ve görünmez kılan, kimi zaman ihlali gerçekleştiren, şiddet üreten medya konusunda düşünmek ve “insan hakları hareketi bir insan hakları medyası oluşturabilir mi?” sorusunu tartışmak daha da önemli hale geliyor.

Tartışma ve Tespitler

Gazetecilik ve medyayı olumsuz olarak etkileyen pek çok etmen var: Küresel düzeyde öne çıkanlar 11 Eylül ve pandemi. Buna ek olarak tüm dünyada medya konusundaki en önemli mesele medya sahipliği. Bu durum haberlerde yer verilen iktidar ilişkilerinin okuyucu/ izleyici tarafından anlaşılmasını güçleştiriyor. Türkiye’de AKP iktidarı, diğer olumsuz koşulları pekiştiren bir etmen olarak ortaya çıkıyor. İktidarının ilk yıllarında önceki yıllarda karşılaşılan radyo kapatma kararlarının yerini, medya kuruluşlarına verilen çok yüksek para cezaları alıyor. Yalnızca cezalar değil tüm ihlaller normalleştiriliyor. Bu bağlamda da sivil toplumun yayın organları veya Bianet gibi bağımsız gazetecilik birkaç örgüt ve kurum dışında habere hak odaklı yaklaşılmıyor.

Anadolu Ajansı, TRT, RTÜK, BİK, basın kartı yenileme sorunu, erişim engelleri Türkiye’de medyayı kontrol altına alan araçlar. İfade özgürlüğünün önünde engeller var. İktidarın yeni sosyal medya düzenlemesi de bunun bir yeni örneği. Savaşın olduğunu söylemeden barışı talep etmek mümkün değil. Bu aşamada devlet baskısı, firmaların baskıları, ilan sorunları gazetecilerin gazetecilik faaliyetlerini yürütmesini zorlaştırıyor. Bunlara ek olarak korku henüz herhangi bir baskıya maruz kalmayan kişiler bakımından bile sınırlayıcı rol oynuyor.

Gelinen noktada, Türkiye’de bir ana akım veya ana akım dışı medyadan söz etmek mümkün değil; ancak iktidar medyasından söz edilebilir. Önceleri “iktidar yanlısı medya” denirken, şimdi “iktidar medyası” denmesi medyanın iktidara bağlılığının önemli bir göstergesi. Öte yandan topyekün bir “muhalif medya”dan da söz etmek mümkün değil. AKP karşıtı tüm medyanın aynı başlık altında ele alınmaması, muhalifliğin AKP karşıtlığı üzerinden kurulmaması gerekiyor. Her türlü güç odağından bağımsız haber yapılması önemli. Buna uygun haber yapan kuruluşların ise var olan etki güçlerinin artması için ne kadar desteklendiği ve etkin kullanıldığı bir başka konu. Medyanın etkin biçimde kullanılmayışı hak mücadelesinin alanı daraltıyor ve gücünü sınırlandırıyor.

Gazetecilerden kaynaklanan sorunlar da kimi zaman belirleyici olabiliyor. Medya alanının daralması nedeniyle işsizlik baskısı, yoğun çalışma temposu, az insandan çok beklenti gibi sorunlar gazetecilerin çalışma biçimlerini zorlayabiliyor. Bu gittikçe daha çok ajans haberinin alınmasına neden oluyor. Okurun artan beklentisi ve haberi hızlı tüketmesi bir telaş yaratıyor ve zengin içeriğin oluşmasını engelliyor. Ajanslardan alınan haberler çıkıyor ancak bu haberlerin bir ağırlığı olmuyor. İhlali net biçimde ortaya koyan, bilgi içeren haberlerin kamuya ulaştırılması gerekiyor.

Artan kısıtlar hak savunucularını zorlarken tüm bu kısıtların ve “sıkışmışlığın” aşılabilmesi için medya, hak örgütleri ve alanda çalışan diğer kişilerin işbirliği gerekiyor. Zira medyanın toplumsal öğrenmeye etkisi çok önemli. Bir yandan ihlali gösteriyor, diğer yandan topluma olması gerekeni gösteriyor. İhlalleri yalnızca görmek değil olmasını da engellemek için medyanın bir dönüştürücü özelliği olmalı.

Öneriler

- Hak odaklı haber yapılmasının ve barış gazeteciliğinin desteklenmesi.
- Gazeteciler ve hak örgütlerinin işbirliği halinde olması: Örneğin, ihlallerin haberleştirilebilmesi için gazetecilere kısa görüş bildirilmesi, hak odaklı haber yapan kuruluşlara daha uzun ve geniş içerikli yazılarla katkı sağlanması. Böylece bağımsız haber yapan kuruluşların desteklenmesi.
- Gazetecilerin ve sivil toplum örgütlerinin dünyada da uygulamaları olan ortaklaşa haber yapmak üzerine düşünmesi, bazı pilot uygulamalar geliştirmeleri.
- Hak örgütlerinin yanında, alanda çalışan akademisyenlerin bu alanda içeriği zenginleştiren meseleyi etraflıca anlatan yazılar yazmasının sağlanması.
- Medya, sivil toplum ve alanda çalışan akademisyenlerin işbirliğinin artması için birtakım dayanışma gruplarının kurulması veya halihazırda kurulan dayanışma gruplarının başta birtakım ihlallerin teyit edilmesi olmak üzere bu amaçla da değerlendirilmesi.
- Hak ihlallerinin medyaya ve topluma aktarılırken sivil toplum örgütlerinin doğru dili kullanmasının sağlanması: Sosyal medyaya, gazeteciye, siyasetçiye amaca uygun farklı diller kullanılması.
- Haberlerinden dolayı yargılanan/cezalandırılan gazetecilerin davalarının sivil toplum örgütlerince takip edilmesi.

Sonuç olarak, tüm tartışma konuları içinden Türkiye İnsan Hakları hareketinin içinde bulunduğu sıkışmışlık/daralma hallerinin siyasal ve toplumsal neden ve kaynakları olduğu gibi, hareketin yapısal niteliklerinden de kaynaklandığı bellidir. Ancak Türkiye İnsan Hareketleri hem geçmişindeki yapabilirliğini ve onu mümkün kılan nitelikleri hatırlayarak ve bu hatırlamanın kuruculuğuna da dayanarak ama hem de her türlü baskıcı koşula rağmen direngen bir hareket olma vasfını sürdürmesini sağlayan niteliklerini yükselterek bu sıkışıklığı aşma ve sivil alanı daraltarak iktidarını güçlendiren sistemik yapıları geriletecek yeni mücadele pratikleri ortaya koyma kapasitesi ve imkanlarına sahiptir.

Yeni mücadele ve müdahale yol ve yöntem arayışlarının, hareketin bir gelenek vasfı olmasını sağlayan mücadele ve müdahale yollarıyla sentezlenmesi, sokağın esas konuşma alanı olarak korunması, bir haklar hiyerarşisine yol açmayacak şekilde yoksunluğu ve yoksulluğu, her türlü şiddeti ve hak ihlalini görme ve giderme kapasitesini genişletmesi gerektiği açık. Bunun için ihlale uğrayanın, ihlali görenin ve görünür kılanın, hakikat ve adalet arayışına katılan her bir etkinlik tarzının taşıyıcısının bir hak savunucusu olarak tanımlandığı bir ortak dil ve mücadele alanının parçası olduğu bilinciyle inşa edilecek ortaklık ve dayanışma ağlarının korunması, güçlendirilmesi ya da gerekirse yeniden kurulması hareketin kendi dinamizmi içinden yaratılması mümkün bir zemin olarak görülüyor.